

РЕЦЕНЗИЯ

От: *доц. д-р Маргарита Стефанова Маринова*

Международно висше бизнес училище – Ботевград

Професионално направление 2.2. История и археология, научна специалност „Стопанска история“.

Относно: *дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност в УНСС*

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научно жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № 1665/14.06. 2024 г. на Зам. Ректора по НИД на УНСС

Автор на дисертационния труд: *Емилия Иванова Вачева*

Тема на дисертационния труд: *„Стопанско развитие на Свищовската община (1878-1912 г.)*

1. Информация за дисертанта

Дисертантката се е обучавала по докторантска програма „Стопанска история“, професионално направление 2.2. История и археология, към катедра „Политическа икономика“ на Общикономическия факултет на УНСС съгласно Заповед на Ректора на УНСС № 376/21.02.2018 г. Емилия Вачева е зачислена в докторантура на самостоятелна подготовка срещу заплащане със срок три години считано от 13.02.2018 до 13.02.2021 г. Към процеса на изследване тя се отнася отговорно и проявява трудолюбие, но по различни причини през 2021-2022 г. срокът на докторантурата е прекъсван два пъти за по една година. Изрично трябва да се подчертае, че при тези промени са спазени всички нормативни изисквания (Заповед на Зам. Ректора по НИД на УНСС № 672/11.03.2021 и Заповед на Зам. Ректора по НИД №887/08.04.2022 г.). През март 2023 г., пак съгласно нормативната уредба, със Заповед на Ректора на УНСС № 767/28.03. 2023 г. Вачева е отчислена от докторантура, считано от 13.02.2023 г. с право на защита до 13.02. 2025 г. Докторантката успява да изпълни индивидуалния си план, да положи успешно предвидените изпити, да разработи необходимия брой публикации. На 03.06.2024 г. – т.е. преди да е

изтекъл валидния срок за защита според ректорската заповед, дисертационният труд е обсъден и одобрен от катедра „Политическа икономика“ и насочен за защита пред научно жури (Протокол № 05/03.06.2024 г.).

Емилия Вачева е родена в Свищов през 1975 г. В периода 1995-2000 г. завършва специалността „История“ в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ с квалификация магистър-историк. През 2007 г. след конкурс постъпва на работа като асистент по Стопанска история в Стопанска академия – Свищов. През следващите години преминава последователно през степените старши и главен асистент, а през 2018 г. е назначена на щат преподавател в катедра „Социални и правни науки“ към същото учебно заведение.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Представеният за защита дисертационен труд е в обем от 447 страници. Състои се от предговор, четири глави с обособени параграфи с вътрешни насочващи подзаглавия и таблици, заключение, извори и историография и две приложения.

Градовете по своята същност са сложни образования, в които се пресичат икономически възможности, обусловени от географската среда и държавната политика, интереси на различни стопански субекти и местно управление. В рамките на световната история през Новото време те, като важни центрове на стопанско развитие, носят особеностите и динамиката в процеса на зараждане и утвърждаване на капитализма. В този контекст изследването на спецификите и скоростта при протичането на този процес в различните урбанистични центрове съдържа особена актуалност, тъй като допринася за изясняване на цялостната стопанска модернизация на отделните страни. Дисертационният труд на Емилия Вачева притежава това качество и цели да „...направи възможно най-пълна реконструкция за общата картина на стопанското развитие на Свищов и региона, близка до тогавашната историческа реалност (1878-1912 г.)“. В стопанско-историческата литература липсва подобно изследване за града, титулуван през Възраждането като „най-търговското място на Дунава“ и това придава на представеното проучване и актуалност, и дисертабилност. В **Предговора** освен целта, ясно са посочени обекта и предмета на изследване, както и изследователските задачи. Последните са седем на брой и способстват да се осветли изцяло стопанското развитие на

Свищовска община след Освобождението в рамките на два основни етапа – до края на XIX в. и през първото десетилетие на XX в. – със съпътстващите го промени, постижения, резултати и особености. Хронологичната рамка на дисертацията е съобразена с утвърдената периодизация на историята на Третата българска държава. В изложението долната граница е изместена назад тъй като в първа глава се проследява социално-икономическото развитие на града през Възраждането с водещ мотив да се обрисова стопанския потенциал на Свищовската община към 1878 г. Структурата на работата не предизвиква принципни възражения, тя е обмислена, логична и главите са в своеобразен диалог помежду си.

Изворовата база на изследването е богата и разнообразна и позволява да се постигне поставената цел. Специално трябва да се отбележи включването на неизползван до сега масив от многобройни архивни документи от фонда на Свищовското градско управление и на Окръжния съд в Свищов, където се намира Търговския регистър (Държавен архив – Велико Търново), на важни свидетелства от фондове на Българския исторически архив при Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, от фондовете на Читалището и Историческия музей в гр. Свищов. Извлечена е ценна информация от централни и местни периодични издания, от Изложенията на окръжните управители, от Алманасите на Княжество България, от Стенографските дневници на Народното събрание, както и данни от Годишните статистики за търговията на България с чуждите държави и др.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

В началото трябва да се посочи сполучливия подход на дисертантката да разглежда стопанските отрасли в Свищовска община, с цел да се открият ясно техните характерни особености, на фона на икономическата политика на държавата и на развитието на страната. Ем. Вачева демонстрира изключително добро познаване на стопанско-историческата литература в общ и регионален план. В някои случаи обаче се стига до ненужно посочване на източници на утвърдени и всеизвестни постановки, което претоварва изложението. Дисертантката показва коректност при позоваване на авторите, работили върху историята на Свищов.

В **първа глава** в рамките на четири параграфа е представено социално-икономическото развитие на Свищов и околията през Възраждането. Подробно

са разгледани демографския облик, състоянието на основните стопански сектори, израстването на града като важен търговски център и дейността на Свищовската църковна градска община. С пространен анализ, базиран основно на наличните изследвания, се обосновава извода, че добрите демографски показатели, продуктивното земеделие и скотовъдство, придобитият опит в занаятчийското производство и натрупаните търговски капитали, контакти и знания са добри предпоставки за икономически разцвет на Свищов след Освобождението. По някои спорни въпроси авторката изказва и свое мнение, например за годината, през която е създадена градската община. Разкриването на нейната дейност въз основа на не цитирани до сега архивни свидетелства може да се отчете като приносен момент. Особено полезен за целите на дисертацията е описания събирателен образ на свищовското предприемаческо съсловие като специално се акцентира върху онези характеристики, които в голяма степен ще запазят своята валидност и през следващите години – склонност към семейно сдружаване и дистанциране от акционерната форма на работа и от промишлена дейност.

С **Втора глава** започва същинската част на дисертацията. В началото е обособен параграф за учредяването на общинско управление в Свищов през юли 1877 г. и неговата дейност в периода на Временното руско окупационно управление. Изводът, че тогава местните първенци натрупват богат административен и ръководен опит е точен и добре аргументиран. Вторият параграф представя демографските промени в общината след 1878 и до 1912 г. по основни показатели – брой жители, етнически облик, прираст, грамотност, заетост по професии, съотношение стопански активно и неактивно население. Ем. Вачева приема изказаното от други изследователи мнение за Свищов като град с традиционен аграрно – занаятчийски облик, но прибавя към него важно допълнение. Авторката заключава, че независимо от ниския процентен дял на търговското съсловие, точно то играе главна роля в градското стопанство и допринася в национален план Свищов да се причисли към групата на търговските градове с важни позиции във вносно-износната търговия по р. Дунав, особено до края на XIX в. и че то е доминиращата сила, която дава облика на града. Този свой извод тя доказва в следващата глава.

В научните дискусии за стопанска политика на България през довоенния период присъства и въпросът дали и доколко с нея се постига взаимнообвързана аграрна и индустриална модернизация. В петте параграфа, посветени на промените в селското стопанство, занаятите и промишлената дейност и

тяхното състояние дисертантката се сблъсква с този проблем и макар да не го фиксира в теоретичен аспект, по същество разкрива липсата на такава връзка на местно ниво. Заключениета на Вачева сочат, че селското стопанство притежава известна стоковост под влияние на стимулиращата роля на пристанището и тя би се увеличила при наличието на предприятия от хранително-вкусовата промишленост. Такива не се създават тъй като търговска прослойка се въздържа от инвестиции във фабрично производство. Ограничено е и количеството свободна работна ръка понеже голямата част от населението се задържа в селата на околията предвид изобилието от земя и благоприятните почвено-климатични условия за развитие на доходно земеделие. В добавка към тази аргументирана позиция на авторката може да се посочи, че ако се използва теорията на Алберт Хиршман за ефектите на връзката (linkage effects), в Свищов и района около него ефекта на спойката не се проявява и не се осъществява взаимообвързващо и взаимовъздействащо функциониране на индустрията и селското стопанство.

Осветен е и въпросът защо Свищов въпреки наличието на условия за развитие на промишленост (свободни капитали, суровинна база, вътрешен и външен пазар, възможности за набавяне на работна ръка от други селища) не придобива индустриален облик по подобие на Русе. Отчетена е важната роля за това различие и на причините от психологически характер – устойчивостта на старите навици и поведение, страхът от инвестиции в непозната дейност, подозрителността към чуждия капитал и др. Сполучлив е изводът на Вачева, че към началото на ХХ в. успешният модел на Свищов като търговски град, формиран през Възраждането, започва да изчерпва своя потенциал. Големите фирми пропускат момента да пренасочат част от капиталите си към промишлена акционерна дейност, за което допринася и насоката на реализация на наследниците на възрожденските търговци. Едно от достоинства на дисертационния труд е анализът на техния професионален път и откритите в него три модела.

Трета глава разглежда развитието на търговията в Свищов и според мен представлява ядрото на дисертацията. Този сектор, и по-специално вносно-износната търговия, е опорната съставляваща в градската икономика и най-важния индикатор за мястото на крайдунавския град в българското стопанство. Тук има важни авторски приноси. Вачева застъпва тезата, че до края на 90-те години на ХІХ в. търговията в Свищов е в разцвет, а след това и до 1912 г. се усеща застой, с който започва и упадък на града. В обширен анализ на двата

периода са изяснени широк кръг въпроси, сред които са причините за подема и съответно за последващия застой; характерът на фирмите в юридически план и по териториален обхват; структурата на вносно-износната търговия като в табличен вид е представено движението на най-важните вносни и износни артикули по години; трудностите при внос-износа; вътрешна структура на търговското съсловие и взаимоотношенията му с общинското управление; годините на създаване на най-много търговски дружества и еднолични фирми и съответно на фалити. Специално внимание е отделено на износа на зърнени храни. Проследена е промяната на мястото, което заема Свищов при импорта и експорта в търговията по р. Дунав по години спрямо другите градове. Дисертантката показва умение да откроява дълбоката причина за загубата на водещата позиция на Свищов в износа (от първо място през 1886-1897 г. до пето-седмо през първото десетилетие на XX в.) от допринеслите са това неблагоприятни обстоятелства от природен и обществен характер. Изводът, че разместването се дължи главно на линията на държавата за преориентация на износа към Черно море чрез железопътната политика и късното свързване на града с жп мрежата е подплатен със сериозни доказателства. Така Вачева показва отслабващата сила на географския фактор в историята на Свищов.

Не може да не се отбележи научната тежест на третия параграф, посветен на свищовските търговски фирми. За пръв път в историографията в резултат на мащабна и трудна работа по обработване на разпръснатата и несистематизирана информация Ем. Вачева прави опит за съставяне на списък на всички основани/регистрирани и действащи в периода еднолични и дружествени фирми и кратък обзор на тяхната дейност, което представлява сериозен принос към търговската история на България. Посочените характерни черти в предприемаческото поведение на следосвобожденските търговци и движението на техните капитали са на висотата на обективността. Вачева успява по много фин начин да тушира емоционалния поглед към ролята на Свищов във външната търговия на България. Чувства на прекомерни симпатии към изследвани обекти понякога се срещат в регионални проучвания.

Последната **Четвърта глава** се състои от два параграфа. В първия се разглежда банково-кредитното дело в Свищов. Чрез представяне на данни за размерите на отпуснати кредити, брой сконтирани полици, разкрити текущи сметки и др. се проследява мястото и ролята на БНБ, на земеделските каси и на БЗБ, на местните частни банкерски къщи и спестовни акционерни дружества в подпомагането на земеделците, търговците и индустриалците.

Разумна е констатацията, че липсата на частна акционерна банка в града към началото на ХХ в. е неблагоприятно обстоятелство за последващото развитие. Дали това се дължи на липсата на новаторски импулс в поведението на местните търговци или на стечение на други обстоятелства е проблем за специално самостоятелно изследване, което, надявам се, дисертантката да осъществи в бъдеще.

Вторият параграф е посветен на транспортната инфраструктура в Свищов и региона. Откритите акценти са напълно логични (благоустройствената дейност на градския съвет, държавната жп и пристанищна политика, обществото мнение по железопътния въпрос и поведението на свищовските народни представители като негов изразител). Показани са напредъкът в изграждането на градската инфраструктура и финансовите трудности пред общината по обезпечаване на проектите. Успех за докторантката е убедителният начин, по който се разкриват причините и обстоятелствата за закъснялото включване на Свищов в жп мрежата на страната. За анализа тя използва комплексен подход и обръща внимание и на факторите, и на задържащите обстоятелства, и на скритите механизми, които определят държавната политика по този въпрос, на ограничената ефективност на обществения натиск върху нея и на болезнения път, през който преминава гражданството, разделяйки се с представата за силата на местоположението като главна предпоставка за важната търговска роля на Свищов.

В **Заключението** са представени резултатите от изследването като в по-голямата си част те преповтарят изводите в края на четирите глави. Новият момент е отбелязания принос на Свищов за създаването на значим обществен и културен капитал в лицето на работещите в столицата политици, общественици, интелектуалци.

Представените в края две **Приложения** предоставят информация за предмета на дейност и годината на основаване/регистрация на съществуващите в Свищов през разглеждания период еднолични и дружествени търговски фирми според официалните им названия.

4. Оценка на научните и научно-приложните приноси

Посочените в автореферата приноси са коректни и точни. Получените в хода на изследването резултати позволяват освен тях да се очертаят и следните научни и научно-приложни приноси.

Първо, Разкрита е специфичната картина на адаптиране на икономическия потенциал (географски предимства, натрупани капитали, човешки ресурс и др.) на един развит възрожденски търговски град в новата политическа, институционална и икономическа среда след Освобождението с нейните стимулиращи и задържащи фактори.

Второ, Представени са икономическите и социалните проблеми на средна по големина община, подхода на местната власт за тяхното разрешаване и резултатите от нейната политика.

Трето, Проведено е задълбочено проучване и е направен първи опит за определяне броят на едноличните и дружествени търговски фирми в Свищов, на предмета им на дейност, година на регистрацията или основаване, като е включена и информация за биографиите и предприемаческата активност на техните титуляри.

Четвърто, Изследването с неговата изворова база, фактологическа страна и изводи има и научно-приложно значение, тъй като може да се използва в бъдеще при евентуално написване на история на дунавската търговия, в която ролята на отделните градове в нея да бъде обективно представена, без излишно преекспониране или подценяване на някои от тях.

Пето, Дисертацията в нейната цялост може да се ползва при съставянето на лекционни курсове в учебни заведения, където се изучава „Икономическа география“ и „Регионална икономика“.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

Емилия Вачева е посочила четири публикации, които са по темата на дисертацията: 1. Развитие на занаятите в Свищов в периода от Освобождението до края на XIX в.; 2. Селското стопанство в Свищовската община в периода от Освобождението до края на XIX в.; 3. Свищовските възрожденски търговци в следосвобожденска България; Икономическото развитие на град Свищов по време на кризата от 1897-1902 г. Те са поместени в Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, съответно в т. I

(2016), т. II (2017), т. III (2018), IV (2019). Изданието е индексирано в Скопус, което прави статиите достъпни и лесно разпознаваеми за интересуващите се от регионална проблематика.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът е в обем от 34 страници и точно отразява целите, задачите, структурата на изследването. Изводите са коректно представени и съответстват на изложението в дисертацията.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

С оглед възможността дисертацията да бъде публикувана като монография имам няколко критични бележки, които не снижават значимостта на изследването, а са по същество препоръки за подобряване на текста.

Смятам, че в Първа глава фактологичното изложение би могло да бъде по-систематизирано, а изводите за отделните стопански сфери по-уплътнени като общият обем значително се съкрати. Целта е да се представи по-ясно моделът на градското свищовско стопанство, за да бъде той по-лесно сравнен от широкия читател с този след 1878 г. Би могло да се помисли и за промяна в заглавието – примерно „Свищов в навечерието на Освобождението – стопанска характеристика и перспективи за развитие“.

Смятам също, че изложението за националното стопанско развитие по отделни отрасли и за икономическата политика на държавната би могло да бъде представено в по-концептуален вариант.

Би било целесъобразно включените в текста бележки за живота и професионалната дейност на обществени дейци и видни търговци да бъдат обособени в още едно приложение под заглавие „Биографии“, което би олекотило изложението и улеснило интересуващите се от историята на Свищов.

Заглавието на глава втора също може да бъде по-прецизно и точно формулирано.

Работата би спечелила и от една допълнителна редакторска намеса, тъй като са допуснати редица дразнещи грешки като например: повторения – един и същи текст четем на с. 133-135 и на с. 138-139, а текста на бележка 247 на с.

73 се повтаря на с. 88 под бел. 347; неясноти в изказа, забелязани на с. 64, 69, 122, 194, 237 и др.; пропуск при цитиране на данни за процентно съотношение на определени показатели– с. 20.

8. Заключение

На базата на посочените по-горе оценки за извършената от дисертантката изследователска работа и откритите приносни моменти в дисертационен труд „Стопанско развитие на Свищовската община (1878-1912 г.) убедено препоръчвам на почитаемото жури да гласува за присъждане на научната и образователната степен „доктор“ на Емилия Иванова Вачева.

18.08.2024 г.

София,

подпис:

(доц. д-р Маргарита Маринова)